

YUSUF ZİYA YÖRÜKÂN'IN KELAM İLMİNE DAİR BAZI GÖRÜŞLERİ*

Some Views of Yusuf Ziya Yörükân on Kalam

Murat MEMİŞ¹

Öz

Yusuf Ziya Yörükân, Osmanlı'nın son döneminden Cumhuriyetin kuruluş yıllarına geçişte Kelâm, Mezhepler Tarihi ve Din Eğitimi gibi disiplinler üzerinde yaptığı çalışmalarla tanınmış bir bilim insanıdır. Kelâm ilmi açısından bakıldığında onun eserlerinde söz konusu ilmin tanıtılması, klasik kaynaklarının modern bir bakışla tekrar değerlendirilmesi ve İslâm inançlarının aslı kaynaklara göre belirlenmesi konuları üzerinde durduğu görülmektedir. Yörükân, Kelâm ilminin tarihte izlediği seyri objektif bir yaklaşımla ortaya koymaya çalışmıştır. Böylece o, hem birtakım sosyal şartların Kelâm'ın gelişimini nasıl etkilediğini, hem de bu süreçlerin aslı kaynak olan Kur'an'la ilişkisini göstermeyi hedeflemiştir. Onun açısından bu gelişim sürecinde Ebû Hanife ve İmam Mâtürîdî önde gelen aktörler arasında yer almaktadır. Bu yüzden Yörükân,

Abstract

Yusuf Ziya Yörükân is a well-known scientist with his studies on disciplines, such as Theology, History of Islamic Sects and Religious Education, during the transition from the last period of the Ottoman Empire to the founding years of the Turkey Republic. From the point of view of Islamic theology (Kalam), it is seen that he focuses, in his works, the re-evaluation of classical sources with a modern perspective and the determination of Islamic beliefs according to the original sources. Yörükân tries to reveal the course of the science of Kalam in its history with an objective approach. Thus, he aims to show both how some social conditions affected the development of Kalam and the relationship of these processes with the Qur'an, which is the primary source. From his point

* Bu yazının özeti, 5 Haziran 2021 tarihinde Yusuf Ziya Yörükân'ı anmak için düzenlenen çevrimiçi bir toplantıda (bk.

<https://www.youtube.com/watch?v=W1Sn07Jhidk&t=6693s>) sunulmuştur. Bu yazı, büyük ölçüde *Yusuf Ziya Yörükân'ın Kelam Alanındaki Çalışmaları* adlı yüksek lisans tezimiz ile, "Yusuf Ziya Yörükân ve Kelam" (Yusuf Ziya Yörükân, *İslâm Akaid Sisteminde Gelişmeler*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 2001 içinde) adlı yazılarımıza dayanmaktadır. Bu yazı araştırma ve yayın etiğine uygun olarak hazırlanmıştır.

¹ Doç. Dr., Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Kelam Anabilim Dalı Öğretim Üyesi/ E-posta: murat.memis@deu.edu.tr / Orcid Id: orcid.org/0000-0002-9805-4220.

Başvuru Submission	Kabul Accept	Yayın Publish
08.09.2021	07.12.2021	31.12.2021

DOI: 10.18403/emakalat.951961

çalışmalarının önemli bir kısmını, Hanefi-Mâtürîdî sisteminin tanıtılmasına ayırmıştır. Bir tarihçi ve eğitimci olarak o, çalışmalarında önceliği Kelâm ve Mezhepler Tarihine vermiş, Müslümanlar arasındaki ihtilafları geride bırakmaya yönelik olarak klasik Kelâm tartışmalarına ayrıntılı değinmemiş, onlardan kısaca bahsetmekle yetinmiştir. Yörükân, özellikle çağdaş sosyoloji ve felsefe birikimi sayesinde Türkiye'deki modern din öğretiminin gelişmesine önemli katkılar sağlamıştır.

Anahtar Kelimeler: Yusuf Ziya Yörükân, Kelam, Mezhepler Tarihi, Hanefilik, Matüridilik.

of view, Abu Hanifa and Imam Maturidi are among the leading actors in this development process. Therefore, Yörükân devotes a significant part of his studies to the introduction of the Hanafi-Maturidi system. As a historian and educator, he primarily deals with the History of Kalam and Sects in his works, does not touch upon the classical theological debates in order to leave behind the conflicts among Muslims, but only briefly mentions them. Yörükân has made significant contributions to the development of modern religious education in Turkey, especially with his contemporary sociology and philosophy background.

Key words: Yusuf Ziya Yörükân, Kalam, History of Islamic Sects, Hanafism, Maturidism.

Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nde genç bir araştırma görevlisi olarak 1997-1999 yılları arasında "Yusuf Ziya Yörükân'ın Kelam Alanındaki Çalışmaları" adlı yüksek lisans tezimi hazırlarken Yusuf Ziya Bey'in oğlu Dr. Turhan Yörükân Bey ile tanışma ve görüşme fırsatım olmuştu. Turhan Bey, o zamanlar Yusuf Ziya Bey'in kitaplarının yayınlaması için yoğun bir mesainin içindeydi. *Anadolu'da Aleviler ve Tahtacılar* adlı kitap çıkınca, benden kitapta yer alan Narlıdere tahtacılarından şair Ali Kemal'in varsa çocukları hakkında bilgi edinmemi rica etti. Ben de doğma büyüme Narlıdere'li olduğum için bu isteği kabul ettim. Hemen belirteyim, Şair Ali Kemal, Yusuf Ziya Bey'in genç halk şairi olarak takdim ettiği, yaklaşık iki yıl kadar İstanbul'da Yusuf Ziya Bey'in evinde kalmış ve onun sekreterliğini yapmış bir kişiydi. Yusuf Ziya Bey'in onunla ve ailesiyle yakın bir ilişki içinde olduğunu biliyoruz. Kısa bir araştırmadan sonra Ali Kemal'in oğlu olan Kudret Bey'i Narlıdere tahtacılarının merkezi olan Yukarıköy'de buldum. Ona, Turhan Bey'in gönderdiği *Anadolu Alevileri ve Tahtacılar* kitabını takdim ettim. Kudret Bey o kadar sevindi ki gözleri doldu. Şu sözlerini hiç unutmam: Babam Ali Kemal'den pek çok kişi şiir alıp yayınladı, ama hiç kimse onun

adından bahsetmedi. Yusuf Ziya Bey'in yaptığı büyük bir kadirşinaslıktır.

Bu olayı anlatmamın asıl sebebi şudur: Yusuf Ziya Bey, *Ebu'l-Feth Şehristani* adlı çalışmasının bir yerinde şöyle der:

“Bizde, terâcim-i ahvâle (biyografilere) dair yazılan eserlerin büyük bir kısmında, maksada hizmet noktasından, önemli olan hususlar ihmal edilmiştir. Bu eserlerde meşhur şahıslara ait olayların yalnız önemlileri, en genel şekilde yazılmış ve özel hayatı tamamen ihmal edilmiştir. Halbuki ehemmiyetsiz görünen pek çok şey vardır ki, onlardan mühim neticeler çıkabilirdi. Ruhun karanlıkta kalan sırlarını yalnız, hayatın özel durumları ortaya çıkarabilir. Büyük olaylara yapmacık haller karışabilir ve bunlar insanın ne olduğunu değil, ne olmak istediğini gösterir. Ancak ehemmiyetsiz görülen vakalardır ki hakikat ifade ederler.”²

Biz her ne kadar bu yazı çerçevesinde Y.Z. Yörükân'ın kaleme aldığı eserler üzerinden bir inceleme gerçekleştirecek olsak da, tarihte iz bırakmış bir insanı hakkıyla tanımanın daha fazlasını gerektirdiğini yine Yörükân'ın sözleriyle hatırlatmak istedik.

Prof. Yusuf Ziya Yörükân, dinî ilimlerin öğretimi açısından çetin ve meydan okuyucu durumların yaşandığı Osmanlı'nın son dönemi ile Cumhuriyetin kuruluş yıllarında yaşamış bir kişidir. Bir taraftan 600 yıllık kurumsal birikimiyle birlikte siyasi olarak yıkılmakta olan koca bir imparatorluk, diğer taraftan yepyeni bir zihniyetle varlık sahasına adımını atan genç Cumhuriyet, her alanda olduğu gibi dinî düşüncede de büyük bir takım değişimlerin yaşanmasını kaçınılmaz kılmıştır. Bu dönem bireyi, toplumu ve tabiatı olduğu kadar, bunlarla sıkı bir irtibat içinde olan metafizik alanı anlama biçimlerini de değişime zorlamıştır. Nitekim İslâm dünyasının belli başlı ilim merkezlerinde söz konusu ihtiyaçlara bağlı olarak bazı yenileşme hareketleri kendini göstermeye başlamıştır. Örneğin Mısır'da Muhammed Abduh (1849-1905), Reşid Rıza (1865-1935) ile Hindistan bölgesinde Seyyid Ahmed Han (1817-1898), Cemaleddin Afgâni (1839-1897), Şibli Nu'mânî (1857-1914) ve Muhammed İkbâl (1876-1938) gibi âlimler eliyle İslâm düşüncesinde yeni bir dönüşümün hazırlıkları ortaya konmuştur. Kelâm ilmi açısından belirtmek gerekirse bu dönem, klasik Kelâm tartışmalarının önemini yitirmeye yüz tuttuğu, itikâdî mezheplere olan tarafgirlik tutumunun zayıflayarak nispeten daha eleştirel bir zihniyetin geliştiği, dünyadaki gelişmelere paralel olarak insan hakları, kadının sosyal statüsü gibi konuların tartışılmaya başlandığı ve İslâm'ın diğer dinlerle

² Yusuf Ziya Yörükân, *Ebu'l-Feth Şehristânî*, haz. Murat Memiş, (Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 2002), 10.

karşılaştırılarak üstünlüğünün gösterilmeye çalışıldığı bir dönem olmuştur.³ Hiç şüphesiz, bilimsel alanda yaşanan devasa değişimlerin yanında büyük imparatorlukların artık tarih sahnesinden çekilerek yeni ideolojilerle birlikte kurulan ulus devletler de, bu tip sonuçların ortaya çıkmasında etkili olmuştur. Nitekim dinî düşüncenin siyasetle ilişkilerinin gözden geçirilmesi ve yeniden yapılandırılması süreçleri bu dönemde hızlandırmıştır.

İslâm dünyasının çeşitli yerlerinde ortaya çıkan bu durum, çok tabiidir ki, Osmanlı topraklarında da kendisine yer bulmuştur. Özellikle XIX. yüzyılın ortalarından itibaren siyasette yaşanan ıslahat hareketleri, dinî düşüncede de ıslahat, teceddüt ve reform gibi kavramların hızlı bir şekilde kullanıma girmesine zemin hazırlamıştır. Genel olarak eğitimin medreseden mektebe dönüşümü, özel olarak din eğitimi kurumlarını derinden etkilemiştir. 1846 senesinde “mâlûmat ve hüsn-i ahlâkça mükemmel olmak isteyen ve bütün ilim ve fenleri okumaya hevesli veya devlet dairelerinde çalışmak isteyen herkese gerekli bilgileri sağlayacak bir kurum” şeklinde tarif edilen ve inşasına başlanan Osmanlı'nın ilk modern yüksek öğretim kurumu olan Dârülfünûn⁴ bunun örneklerindedir. Batı modeline uygun bir şekilde tasarlanan Dârülfünûn, zaman içerisinde değişiklikler göstermekle birlikte, başlangıçta Hukuk, Edebiyat ve Fen şubeleriyle faaliyet gösterirken 1900 yılından itibaren yüksek din öğretiminin yapıldığı İlahiyat fakültesine de kavuşmuştur.

Yusuf Ziya Bey, 1899 yılında Selanik Mülkiye Rüşdiyesi'nden, 1905 senesinde Selanik Dârulmuallimîni İbtidâi Kısmı ile Rüşdi Kısmı'ndan, ardından 1919'da klasik medrese usulüyle akli ve nakli ilimlerin öğretildiği İstanbul Sahn Medresesi Kısm-ı Âli'sinden mezun oldu. Bu sürecin ona klasik dinî ilimler konusunda bir yetkinlik kazandırdığını söyleyebiliriz. Bundan sonraki öğrenim döneminde İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Felsefe bölümü yer almaktadır. 1922 yılında hem bu bölümü hem de medreselerin âli kısmından mezun olanların dinî ilimlerde uzmanlaşmalarını sağlamak amacıyla kurulan Medresetü'l-Mütehassisinin felsefe ve kelâm şubesinde ruus imtihanını başarıyla tamamladı. Böylece Yörükân, kendi döneminin önemli eğitim kurumlarından dinî ve felsefî ilimleri birlikte görerek, yukarıda işaret ettiğimiz çağdaş düşünce dünyasının değişimine yakından şahit olmuş ve bu süreçte bizzat katılmıştır.

³ Söz konusu dönemin Kelâm ilmi açısından daha geniş bir değerlendirilmesi için bk. M. Sait Özervarlı, *Kelâmda Yenilik Arayışları*, (İstanbul: İsam Yayınları, 1998).

⁴ Ekmeleddin İhsanoğlu, "Dârülfünun", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 17.08.2021).

1923 yılında Sahn Medresesi Kısım-ı Âli'sinde felsefe, terbiye ve sosyoloji dersleri vermeye başlayan Yörükân, daha sonra sırayla 1924-26 yılları arasında Mütetehassisin Medresesi'nde *felsefe tarihi*, 1926-33 yılları arasında Dârulfünûn İlahiyat Fakültesi'nde *hâl-i hazırda İslâm mezhepleri ve akvâm-ı İslâmiyye etnografyası*, 1933-36 yılları arasında ise İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi İslam Tetkikleri Enstitüsünde *Türk dinleri ve mezhepleri tarihi* derslerini okutmuştur. Üniversite hocalığının yanı sıra Yusuf Ziya Bey, din öğretimi ve din hizmetleri alanında hem Osmanlı hem de Cumhuriyet dönemlerinde çeşitli görevleri ifa etmiştir. 1949 yılından vefat ettiği 1954 yılına kadar da kurucuları arasında bulunduğu Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nde *İslâm dini tarihi*, *İslâm mezhepleri* ve *kelâm* dersleri okutmuştur.⁵ Özellikle İslâm mezhepleri ve kelâm ilmini ilgilendiren pek çok eserini de din eğitiminin modernize edildiği bu süreç içerisinde ihtiyaçlar çerçevesinde kaleme almıştır.

Yusuf Ziya Bey'in yaşadığı dönem ve coğrafyada dinî düşüncenin ve din eğitiminin modernleşme sürecinde Hilmi Ziya Ülken'in de belirttiği gibi iki büyük engelle karşılaşmıştır. Bunlardan birincisi bütün dinleri, toplumsal ilerleme açısından bir engel olarak gören pozitivist zihniyettir. Osmanlı'nın son zamanlarından itibaren dinin toplumsal hayatta etkisinin azaltılmasını sağlamaya yönelik olarak dinin temel iddialarının eleştirildiği yayınlar yapılmaktaydı. Her ne kadar Yusuf Ziya Bey'in din karşıtlığını felsefi düzeyde eleştirel bir şekilde ele aldığı çalışmaları bulunmasa da, özellikle Diyanet İşleri Müşavere Heyeti'ndeki görevi sırasında gazetelerde yayınlanan bu tip yazılara cevap verdiğini görmekteyiz. Örneğin Çoruh Milletvekili Ali Rıza Erem'in, 1947'de Ulus Gazetesi'nde yayınlanan ve dinciliği, hürriyet, demokrasi ve inkılaplar karşısında düşman olarak gösteren yazısı bunlar arasında yer almaktadır. Şöyle der Yusuf Ziya: "*Dincilik, düşman fikri değildir. Düşman fikir, cehâlet ve geriliktir. Dinciliğin de düşmanı budur. Zira ilk evvel ilim ve irfan emreden ve babalardan kalma batıl fikirlerle ve hurafelerle mücadele eden din, Müslümanlıktır. Tabii memleketimizde dincilik denilince Müslümanlıktan başka bir şey kastedilemez.*"⁶ Bir başka örnek ise 1947'de Tanin Gazetesinde H.K. imzasıyla Hz. Peygamber'i ve Müslümanları hırsızlık, çapulculuk ve yağmacılık yapan bir topluluk olarak takdim eden bir yazıya karşı yine İslam-Türk Ansiklopedisi Mecmuasında kaleme aldığı cevabı

⁵ Turhan Yörükân, "Prof. Yusuf Z. Yörükân'ın Hayatı, Eserleri ve Alevilikle İlgili Görüşleri", *Anadolu'da Aleviler ve Tahtacılar*, mlf. Yusuf Ziya Yörükân (Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1998), 7-11.

⁶ Yusuf Ziya Yörükân, "Dincilik düşman bir fikir midir?", *İslâm-Türk Ansiklopedisi Mecmuası II/76* (Ağustos 1947), 4-6.

yazıda, söz konusu iddiaları İslâm tarihinden örneklerle yanıtlar.⁷ Yörükân bu tip yazılarında özellikle iki hususu özenle vurgular. Bunlardan ilki, Müslümanlık hakkında ortalıkta dolaşan görüşlerin pek çok hatalar içerdiğidir. İkincisi ise, din hakkında ortaya koyduğu fikirlerin, tamamen aslî kaynaklar olan Kur'an-ı Kerim ve Peygamberimizin sahih hadislerinden alınmış olmasıdır. Nitekim Yörükân'ın, pek çok yazısında, dinin anlaşılmasında Kitap ve sahih Sünnet'e dönülmesi fikrini, kendi yaklaşımı bağlamında, seslendirdiğini görüyoruz.

İkinci büyük engel ise, dinin öğretilmesinde hurafeler ve akıl dışı unsurlarla yanlış bilgi ve yöntemlerin kullanılmasıdır. Özellikle Diyanet İşleri Başkanlığı'ndaki görevi sırasında yanlış dinî telakkilere karşı yazdığı yazılar malumdur. Örneğin Yeşiloğlu Mehmet Salih tarafından hazırlanan, ayrıca Hakikat Yolu Gazetesi'nde de bir kısmı yayınlanan bir risalede Hz. Ali ile Muaviye arasındaki ihtilafın tekrar gündeme taşınması üzerine Yörükân bir değerlendirme yazısı kaleme alır. Bu yazıda o, bir taraftan İslâm tarihini anlama biçimini ele alırken diğer taraftan tarihî kaynakların kullanımıyla ilgili usûl üzerinde durur.⁸ Bu kısa yazısında bilhassa hadis kaynakları hakkındaki değerlendirmeleri dikkate değerdir.

Kelam, felsefe, İslâm tarihi, dinler tarihi, eğitim gibi farklı pek çok disiplinde çalışmaları bulunan Yusuf Ziya Yörükân'ın akademik olarak en önemli çalışmalarını mezhepler tarihi alanında ortaya koyduğunu söylemek yanlış olmaz. Özellikle Ebu'l-Feth Şehristânî ve mezheplerin tetkikinde usûl hakkında yazdığı yazılar ile Anadolu Alevîleri ve Tahtacılar ile ilgili saha araştırmaları bunun en belirgin örneklerindedir. Onun, XX. yüzyılın hemen başlarından itibaren akademik çevrelerde oldukça popüler olan sosyolojik bakış açısını mezhepler tarihine uygulama girişimleri, mezhepler tarihi alanındaki bilimsel gelişimlerin habercisi olmuştur.

Yusuf Ziya Bey'in Kelam ilmi alanındaki çalışmalarının büyük ölçüde tarihsel ve sosyolojik yaklaşımlar içerdiği söyleyebiliriz. Yukarıda kısaca temas ettiğimiz XIX. yüzyılda başlayan İslâm düşüncesindeki modernleşme hareketlerinin belli başlı karakteristikleri, Yörükân'ın çalışmalarında da kendini gösterir.

⁷ Yusuf Ziya Yörükân, "Müslümanlık hakkında yanlış telkinler", *İslâm-Türk Ansiklopedisi Mecmuası* II/83 (Ekim 1947), 12-14.

⁸ Bk. Yusuf Ziya Yörükân, "İlme, ülemaya açık mektup sahibi Salih Yeşil'e cevap", *İslâm-Türk Ansiklopedisi Mecmuası* II/88 (Aralık 1947), 2-7. Ayrıca Yörükân'ın fıkıh ilminin usulüne dair bazı uyarılarla, muhtelif gazete ve dergilerde yayınlanan bazı dinî yazılardaki yanlış bilgilendirme ve fetvalara dair yazıları da bulunmaktadır. Örneğin bk. a.mlf., "Hakka Doğru Gazetesine I-II", *Sebülürreşad*, II/43-45, ss. 379-382, 307-310; a. mlf., "Hakka Doğru Gazetesine", *İslâm-Türk Ansiklopedisi Mecmuası* II/96 (Şubat 1948), 5-8.

Klasik Kelâm'ın ayrıntılı felsefî tartışmalarından uzak duran Yörükân, daha çok tarihsel gelişimi anlama üzerinden İslâm inancının temel ilkelerinin belirlenmesi fikrine odaklanır. Ona göre İslâm inancının, herhangi bir yabancı etki ortaya çıkmadan, Hz. Peygamber zamanındaki en saf haliyle tespit edilmesi gerekmektedir. Daha sonraki tarihsel gelişmeler ise bu temel üzerinden değerlendirilmelidir. Böylece İslâm dinin asılları ile tarihsel oluş içerisinde ona eklenen hususlarının net bir şekilde görülmesi mümkün olacaktır.

Yusuf Ziya Bey, yeni bir anlayış çerçevesinde Kelâm tarihinin yeniden yazılması gerektiği kanaatinde. Zira Kelâm tarihini ilgilendiren konularla ilgili klasik kaynaklarda öncelikli olarak giderilmesi gereken bazı metodolojik problemler bulunmaktadır. Söz konusu problemleri şöyle sıralayabiliriz:

1. Yörükân'a göre, Kelâm alanında yazılmış klasik eserlerin önemli bir kısmı objektiflikten uzaktır. Bu eserlerde muhaliflerin görüşleri yetersiz ve olumsuz bir tutumla ele alınmaktadır. Bu durumu şöyle ifade eder:

*“Akaid meselelerine ve mezhep münakaşalarına dair eski kaynaklar, bize mezhep ve rey sahiplerinin düşünce tarzını ikinci elden vermektedirler; ilk metinler tarihin karanlıklarına gömülmüş bulunuyor. Cehm'in fikirlerini **el-Reddû alâ el-Zenadikati ve'l-Cehmiyye**'den, Mu'tezile ve Mücessime davalarını, Şîi veya Hâricî tefekkürünü, mesela **Kitabu Fezâyihî'l-Mu'tezile** veya **Fezâyihu'l-Havâric** gibi red maksadıyla yazılmış eserlerden öğreniyoruz. Bu davaların hasımlar tarafından tasvir edilmesi çok defa aldatıcı olmuştur. Reddiye, Müdafaa, Fırak, Makalât, Milel ve Nihal adı altında yazılmış eserler ekseriya bir taraftır ve mukabil taraf anlayışını tezyîf eder.”⁹*

Her ne kadar bu durumun istisnaları mevcutsa da, mezhep tarafgirliğinin tarihte yaygın bir bakış açısı olduğunu belirten Yörükân, bunun ortaya çıkmasında siyasî iktidarların da etkisi olduğu kanaatinde.¹⁰ Öyleyse yeni araştırmalar tarihsel olguların yanlış anlaşılmasına sebep olan bütün faktörleri dikkate almak zorundadır.

2. Bir diğer husus ise, kelmî konuların tarihsel ve sosyal bağamlarından bağımsız olarak ele alınmasıdır. Oysa bu meseleleri

⁹ Yusuf Ziya Yörükân, *İslâm Akaid Sisteminde Gelişmeler*, haz. Turhân Yörükân, (Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 2001), 5-6.

¹⁰ Bk. Yusuf Ziya Yörükân, “Şehristânî II”, *Dârülfünûn İlahiyat Fakültesi Mecmuası*, sayı: 5-6 (1927): 196-197; a.mlf., *Akaid Sisteminde Gelişmeler*, 6.

tarihî oluş içinde görmeden doğru bir şekilde anlamak mümkün değildir. Yörükân bu durumu şöyle ifade eder:

“... Bunları karşılamak zaruretiyle bizzat Ehl-i Sünnet içinde, tarih boyunca, akaid bakımından Selef, Ebû Hanîfe, İbn-i Küllâb, Eş’arî ve Mâtürîdî, Neseî ve Gazzâlî, İbn-i Teymiyye, Kâdı Adûd ve hatta Birgivi hamleleri vukua geldi. Her hamle yeni bir anlayışın, her anlayış psikolojik şartların ve sosyo-kültürel çevrenin eseridir. Bu hamlelerin âmilleri, ayrılık konularının ve nevilerinin sebepleri, tarihî bütünlüğü içinde ele alınmamış, ilm-i hâle giren yeni unsurların değerleri üzerinde durulmamıştır. Meseleleri, tarihi oluşu içinde, bütün halinde kavramak için ihatalı bir İslâm dini tarihine ve yeterli bir İlm-i Kelâm veya Mezhepler Tarihine ihtiyacımız var.”¹¹

Yörükân’ın yukarıda bahsettiği tarihsel gelişim/değişim süreçlerini, içinde olduğu gerçeklikten bağımsız ele alma sorunu, ister istemez, teolojik tartışmaların önemli bir kısmını, farklı kültürel şartlar açısından anlamsız ve önemsiz kılar. Bu da Kelâm ilminin zamanla işlevsizleşmesi riskini ortaya çıkarır. Yörükân’ın kaleme aldığı “İslâm Akâid Sisteminde Gelişmeler” adlı makalelerin bu maksada yönelik yazıldığını söyleyebiliriz.

Söz konusu problemlerin ortadan kaldırılmasına yönelik olarak Yörükân bazı önerilerde bulunmaktadır. Öncelikli olarak ona göre, klasik Kelâm konuları ele alınırken karşılaştırmalı bir metod takip edilmeli ve İslâm düşüncesinden bahseden tarih ve felsefe gibi diğer disiplinlere de başvurulmalıdır.¹² Böylece belli şartlar altında ortaya çıkmış yanıtıcı görüşlerin olumsuz etkilerinden kurtulmak mümkün olacaktır.

Yörükân’ın üzerinde durduğu diğer bir husus ise, dinî düşüncenin temellerini oluşturan aslî unsurların sağlıklı bir şekilde tespit edilmesidir. Yukarıda da işaret ettiğimiz üzere gerek Kur’an-ı Kerim gerekse Hz. Peygamber’in hayatı dinî tefekkürün en saf halini bize sunar. Dolayısıyla bunların merkeze alınarak öğrenilmesinin önceliği kaçınılmazdır. Yörükân bu amacı gerçekleştirmek üzere *Hazret-i Muhammed’in Doğumundan Ölümüne Kadar İslâm Dini Tarihi*¹³ ile

¹¹ Yörükân, *Akaid Sisteminde Gelişmeler*, 3.

¹² Yörükân, *Akaid Sisteminde Gelişmeler*, 7.

¹³ Bu kitap, Yörükân’ın Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesinde okuttuğu dersler için tasarladığı *İslâm Dini ve Mezhepleri Tarihi* adlı dört ciltlik eserin birinci cildini oluşturmaktadır. Projenin geri kalan ciltleri ise, Kelâm Tarihi, Mezhepler Tarihi ve son cilt olarak da Sufilik-Tarikatçılık ve Alevilik Tarihi’dir. *İslâm Akâid Sisteminde Gelişmeler* adlı eseri ise serinin ikinci kitabını oluşturmaktadır. Ancak diğer iki cilt maalesef tamamlanıp basılamamıştır. Bk. Y.Z. Yörükân, *Hazret-i Muhammed’in Doğumundan Ölümüne Kadar İslâm Dini Tarihi*, haz. Türkân Turgut, (Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 2001), XIII, XVII.

“Kur’an-ı Kerim’den Âyetlerle İslâm Esasları (İslâm İlm-i Hâli)”¹⁴ adlı müstakil eserler kaleme aldığı gibi, diğer pek çok eserinde de bu fikri işlemiştir. Onun bu yaklaşımının, aynı zamanda, dinî düşüncedeki yenileşme hareketleri için bir meşruiyet zemini oluşturduğu da açıktır.

Yörükân, özellikle itikâdî mezheplerin anlaşılmasında sosyolojik bakış açısının mutlaka kullanılması gerektiği kanaatindedir. Nitekim o mezhebi “dinin, muhtelif toplumlara uyum sağlarken almak zorunda olduğu şekiller” diye tanımlar ki bu mezheplerin oluşumunda çevrenin siyasetin, ırkın ve eski dinlerin etkisi olduğu anlamını taşımaktadır. Şehristânî üzerine kaleme aldığı çalışmasında Yörükân, XIX. asrın ortalarından itibaren ilim çevrelerinde yeni bir düşünme biçimi olarak çok popüler olan ve Emile Durkheim (1858-1917) ile zirveye çıkan sosyolojik yöntemi tanıtır ve İslâm mezheplerin anlaşılmasında kullanımını örneklerle gösterir. Onun bu çalışmalarının kelâm ve mezhepler tarihi alanında yeni bir çığır açtığını söylemek yerinde olacaktır. İslâm dinini, tarihsel boyut dikkate alınarak, vahiyle gelen (asli) ve tarihte oluşan (serbest tefekküre bağlı) şeklinde değerlendirmenin, dinî düşüncüyü doğru anlama ve modern zamanda yeniden üretme açısından sağladığı fayda oldukça büyüktür. Onun metodoloji konusundaki çalışmalarının özellikle Türkiye’deki modern ilahiyat eğitimi açısından da son derece etkili olduğunu hatırlatmamız gerekir.

Yörükân’ın Kelam ilmi bağlamında en çok üzerinde durduğu hususlardan biri de hiç şüphesiz Hanefilik-Mâtürîdilik çizgisinin tanıtılmasıdır. Bu konuda ciddi gayret gösterdiği herkesin malumudur. Tarih boyunca Türklerin İslâm’ı anlama ve yorumlama biçimi olarak gördüğü bu çizgiyi ön plana çıkarma adına Yörükân, bir taraftan hemen bütün eserlerinde bu anlayışa uygun bir din anlayışı ortaya koymaya çalışırken diğer taraftan da Hanefilik ve Mâtürîdiliğe ait tarihsel kaynakların tercümesine önem vermiştir. İlk defa 1953 yılında *İslâm Akaidine Dair Eski Metinler I* adıyla yayınlanan ve İmam Mâtürîdi’ye nispet edilen *Tevhid Kitabı* ile *Akaid Risalesi* bu çalışmalar arasında yer alır. Yörükân, bu iki eserin İmam Mâtürîdi’ye aidiyeti konusundaki şüpheleri kabul etmekle birlikte, içerikte yer alan görüşlerin tamamen ona ait olduğunu dile getirir.¹⁵

¹⁴ Nitekim Yörükân bu eser hakkında şunları dile getirir: “İslâm ilm-i hâlinin Kur’an âyetlerinden derlenen metnini Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi’nin birinci sayısında yayınlamıştık. Bu metin, din kurucusunun devrindeki temel akideleri gerçek sınırları ile gösteren bir anayasa ve sonraki devirlerde vücuda gelen gelişmeleri karşılaştırmaya imkan veren bir tespittir.” Bk. Yörükân, *Akaid Sisteminde Gelişmeler*, 3.

¹⁵ Bk. Yusuf Ziya Yörükân, *İslâm Akaidine Dair Eski Metinler I*, (Ankara: Milli Eğitim Basımevi, 1953), I-II.

Yörükân'ın notlar halinde hazırladığı ve ancak vefatından sonra yayınlanabilmiş olan İmam-ı Âzam Ebû Hanîfe'ye ait altı risalenin tercümesi¹⁶ de bu çalışmalardandır. Ayrıca Ebû Hanîfe ve İmam Matürîdî tarafından geliştirilen akaid sisteminin tanıtım ve tahlilinin yapıldığı “İslâm Akaid Sisteminde Gelişmeler ve İmam-ı Âzam Ebû Hanîfe”¹⁷ ile “İslâm Akaid Sisteminde Gelişmeler ve Ebû Mansur-i Mâtürîdî”¹⁸ adlı makaleler de bu gayretin ürünlerindedir.

Yusuf Ziya Bey'in Hanefî-Mâtürîdî düşünce sistemine daha fazla önem atfetmesinin iki temel sebebi olduğunu söyleyebiliriz:

1. Yörükân'a göre entelektüel planda Hanefilik-Mâtürîdilik çizgisi, diğer mezheplerin itikadi yaklaşımlarına nispetle akıl-nakil dengesinde daha mutedil bir tutum geliştirmiştir. O, İmam-ı Âzam ve takipçilerinin sistemini, bir taraftan Selef Yolu'na dayanan *nasçuların esaslarını*, diğer taraftan da Mu'tezile'nin yolunu genişleten *akılcuların esaslarını* birlikte barındıran bir yaklaşım olarak görür.¹⁹ O, nasçuları nakle, Kur'an'ın ve hadislerin zâhiri metinlerine önem veren, akla ve te'vile yer vermeyen, iman konularında derinleşmeyi reddettikleri için Kelâm gibi akli-dinî ilimleri yasaklayan kimseler olarak tanımlar. Selef döneminin yolu olarak tanımlanan bu anlayış Yörükân'a göre ilk devir açısından baktığımızda olumsuz da değildir. “*Bunların Abbasiler devrinde uğradıkları zulümler tahammül edilmez dereceyi bulmuştu. Tarih bunların muzaffer olduklarını gösterir. Fakat bu zaferden medeniyetin inkişaf ettiğine ve Müslümanlığın genişlediğine dair tarihin verdiği malûmat pek şeref verici değildir*”²⁰ diyerek Yörükân, Selef yolunun Selefiliğe evrilişinin de kısa bir eleştirisini sunar. Diğer taraftan Yusuf Ziya Bey, akılcıları da, akla birinci derecede kıymet veren, akıl ile bağdaşmayan nakli te'vil eden ve nakle ikinci derecede yer veren kimseler olarak tanımlar. Ona göre bu yolun tarihsel olarak ilk ve etkili figürü Mu'tezile kelamcılarıdır. Ancak bu yol, zaman içerisinde değişim ve genişlemeye uğrayarak Ehl-i Sünnet kelamcılarını da içine almıştır.²¹ İşte Yörükân'a göre

¹⁶ Bk. Yörükân, *Akaid Sisteminde Gelişmeler*, 191-241. Bu risaleler sırasıyla Tevhid Risalesi veya İmam Ebû Yusuf'a Vasiyeti; İtikad Risalesi veya Nasihat Kitabı; Basralı Yusuf Semti'ye Vasiyeti; Oğlu Hammad'a Öğüdü ve Fıkh-ı Ekber'dir. Yörükân'ın İmam-ı Âzam'ın günümüze ulaşan diğer risâlelerini de tercüme ettiği, ancak notlarının kaybolması yüzünden basılamadığı bilinmektedir.

¹⁷ *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sayı II-III (1952): 3-19 ve sayı IV (1952): 71-87.

¹⁸ *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sayı II-III (1953): 127-142. Söz konusu makaleler daha sonra diğer bazı eklerle birlikte *İslâm Akaid Sisteminde Gelişmeler* (Ankara 2001) adı altında kitap olarak basılmıştır.

¹⁹ Yörükân, *Akaid Sisteminde Gelişmeler*, 123.

²⁰ Yörükân, *Akaid Sisteminde Gelişmeler*, 123-126.

²¹ Yörükân, *Akaid Sisteminde Gelişmeler*, 126-132.

Ebû Hanîfe tarafından başlatılıp İmam Matürîdî eliyle sistemleştirilen söz konusu çizgi, hem nasçılığı hem de akılcılığı, ifrat ve tefrite kaçmadan bünyesinde barındırıyor olması sebebiyle önem arz etmektedir.

Selefilik ve Mu'tezile karşısındaki bir konumlandırmayı ifade eden bu izahlara ek olarak Yörükân, Mâtürîdîliğin Eş'arilik karşısında da bir üstünlüğü bulunduğu görüşündedir. Ona göre Mâtürîdîlik, bir taraftan Eş'ariliğe göre akıl ve tefekkür sistemine daha fazla yanaşmış olmasına rağmen diğer taraftan Selef esaslarına daha fazla sâdıktır. Yörükân bu iddiasının ilk kısmını Matürîdîlerin kabul etmiş oldukları, mârifetullahın aklen vacip olması ve güç yetirilemeyen bir şeyde Allah'ın insanları sorumlu tutmasının (teklif-i mâ lâ yutâk) caiz olmaması örnekleriyle delillendirmeye çalışır.²² Ayrıntılarda farklılıklar olmakla birlikte, Mu'tezile'nin de kabul ettiği bu düşünceler, aslı itibarıyla Kelam ilminin en önemli tartışmalı konuları arasında yer alan hüsün-kubuh problemi ve ilahî hikmetin anlaşılması meseleleri ile alakalıdır ve Tanrı-âlem-insan tasavvurlarının oluşmasında merkezi bir rol üstlenerek din algısını belirlemesi açısından son derece önemlidir.

Yörükân, Mâtürîdîlerin Selef esaslarına daha fazla sâdik kaldıklarını delillendirmek için de İmam Eş'arî'nin aksine İmam Mâtürîdî'nin haberî sıfatları te'vile yanaşmamasını, mukallidin imanını sahih görmesini ve nakli delillerin kesinlik ifade ettiğini benimsemesini örnek olarak sunar.²³ Verilen örneklerin söz konusu iki imama ve onların kurucuları oldukları mezheplere bu şekliyle nispetleri tartışılabilir bir mesele olsa da, Ehl-i Sünnet kelimcilerinin tamamının benimsedikleri "akideyi ilgilendiren konularda, mücerred reye başvurulmaz" ilkesini uygulamada Mâtürîdîlerin daha titiz davrandıkları iddia edilebilir.²⁴ Nitekim kelâm-ı nefsinin iştilip iştilemeyeceği konusunda Eş'arîler ile Mâtürîdîler arasındaki ihtilafta Mâtürîdîlerin dayandıkları asıl husus, rü'yetullah

²² Bk. Yusuf Ziya Yörükân, *Müslümanlıktan Sonra Türk Mezhepleri*, basılmamış notlar, (Ankara: 1932), 205. Eş'arîlere göre akıl bir şeyin iyi/hasen veya kötü/kabih olduğunu bilme imkanına sahipse de, vahiy olmaksızın tek başına iyi olan şeyleri vacip, kötü olanları da haram kılma yetkisine sahip değildir. Bu kabullere bağlı olarak inanç alanında mârifetullahın aklen vacip olup olması yanında fıkıh alanında özellikle Hanefîlerin bir yöntem olarak benimsedikleri istihsan tartışmaları ortaya çıkmıştır. Diğer taraftan Eş'arîler, hikmetin ilahî fiilleri belirleyen bir nitelik olmasının zorunlu olmadığını benimserler. İlahî hikmetin anlaşılma biçimindeki ihtilafların doğurduğu sonuçlar ise daha fazla ve din algısı açısından daha önceliklidir. Daha geniş bilgi için bk. Murat Memiş, *Ehl-i Sünnet'te Farklaşma Eş'arî-Mâtürîdî İhtilafı*, (İzmir: Tıbyan Basım-Yayın, 2011), 270-290.

²³ Bk. Yörükân, *Türk Mezhepleri*, 205-206.

²⁴ Örneğin bk. Şeyhzâde, *Nazmu'l-Ferâid ve Cem'u'l-Fevâid*, (İstanbul: 1288), 45.

meselesinin aksine, Hz. Peygamber ve sahabe döneminden itibaren kelam-ı nefsinin işitilebileceğine dair herhangi bir akidenin oluşmamış olmasıdır.²⁵ Dolayısıyla Mâtürîdiler bu konuda kıyasa başvurmak ya da nasları te'vile tabi tutmak gibi aklı yöntemleri kullanma cihetini tercih etmeyerek, Yörükân'ın belirttiği Selef yoluna uymuş olmaktadır. İmam Mâtürîdî'nin Kelâm ilmine dair büyük eseri *Kitâbu't-Tevhid*'in günümüze ulaşan tek nüshasının Yörükân'ın vefatından sonra bulunup neşredilmesi, ayrıca *Te'vilâtu'l-Kur'an* adlı eserinin ise onun tarafından kaynak olarak kullanılmaması, Yörükân'ın İmam Mâtürîdî'ye ait bazı görüşleri doğru bir şekilde tespit edememesi sonucunu doğurmuş görünüyor. Onun bu alandaki görüşlerinin daha çok Hanefî-Mâtürîdî geleneğin günümüze ulaşan meşhur eserleri üzerinden oluştuğu söylenebilir.

2. Hanefî-Mâtürîdî çizgisine verilen önemin ikinci temel sebebi ise daha çok dönemin şartlarına bağlı bakış açısıyla ilgilidir. Yukarıda Yörükân'ın özellikle mezheplerin daha iyi anlaşılması bakımından sosyolojik yöneme verdiği öneme değinmiştik. Burada da bunun bir yansımasını görmemiz mümkündür. Yörükân Hânefilik-Mâtürîdilik çizgisini Türk Sünniliği olarak isimlendirmektedir. İslâm tarihinin erken dönemlerinden itibaren Türklerin büyük oranda fikhî açıdan Hanefî mezhebine bağlı olduklarını, Mâtürîdilîğin de Hanefîliğin itikâdî devamı olduğunu biliyoruz. Dolayısıyla Yörükân'a göre Hânefilik-Mâtürîdilik, Türkiye toplumu açısından bakıldığında dini anlama, yorumlama ve yaşama biçiminde tarihsel bir devamlılığı ifade etmektedir. Yörükân bu sosyolojik gerekçeyi şöyle açıklar: “Türkiye'nin Mâtürîdî mezhebinde olması, Ehl-i Sünnet ulemasının bu fikirleri neşir ve müdafaa ile memlekete soktuklarından ve herkesçe kabul edildiğinden dolayı değildir. Hatta İmam Mâtürîdî'nin kim olduğu ve ne fikirlerde bulunduğu bugüne kadar tetkik edilmiş bile değildir. Bunların her biri memleket, istiklal, siyaset ve milliyet gibi muhtelif içtimâî endişelerin tecellileridir.”²⁶ Dolayısıyla ona göre Hanefî-Mâtürîdî çizginin öne çıkarılmasında yukarıda kısaca temas ettiğimiz entelektüel avantajlarının ötesinde tarih boyunca oluşan sosyo-kültürel şartların etkisi azımsanmayacak seviyededir.

Yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nin benimsediği temel ideolojik ilkeler de bu durumu destekler mahiyettedir. Çok uluslu Osmanlı İmparatorluğu'nun son döneminden başlıyor olmakla birlikte Cumhuriyet yönetiminin, çağdaş pek çok ulus devlette görüldüğü gibi, milliyetçiliği bir ideoloji olarak kabul etmesi ve kültürel alandaki çalışmalarda bu bakış açısını teşvik etmesi, dinî düşüncedeki

²⁵ Bk. Murat Memiş, *Ehl-i Sünnet'te Farklılaşma*, 248-252.

²⁶ Yusuf Ziya Yörükân, *Ebu'l-Feth Şehristânî*, haz. Murat Memiş, (Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 2002), 198.

yenileşme fikirlerini de hiç şüphesiz etkilemiştir. Atatürk'ün isteği üzerine Yörükân tarafından hazırlanan *Müslümanlıktan Önce Türk Dinleri* ve *Müslümanlıktan Sonra Türk Mezhepleri* (1932) kitapları, dini, Türklük perspektifi üzerinden değerlendirmenin en tipik örneklerindedir. Kanaatimizce bu bakış açısı, Mâtüridîliğin araştırılıp öğrenilmesine katkı sağlamakla birlikte bir takım handikapların ortaya çıkmasına da zemin hazırlamıştır. Aslında bu sosyo-kültürel faktör, İslâm tarihi boyunca gözlemlediğimiz ve Yörükân'ın yukarıda ifade ettiği din-siyaset ilişkisi açısından da tarihsel devamlılığa uygun düşmektedir. Şu farkla ki, siyasi otorite karşısında “ulu'l-emre itaat” ve “zâlim de olsa idareciye isyan etmeme” ilkeleri çerçevesinde hareket eden geleneksel ulemanın tavrını benimseyen Yörükân, bu tavrın modern devlette aynı zamanda laiklik ilkesinin de gereği olduğu kanaatindedir.²⁷ Dolayısıyla ona göre mevcut siyasi/ideolojik şartlar, dinin yorumlanıp anlaşılmasında göz ardı edilemez. Bu anlayış, kanaatimizce, İmam-ı Âzam ve İmam Mâtüridî'nin siyasetle olan kişisel ilişki ve kabullerine çok uymasa da, tarihsel tecrübeyle son derece uyumludur.

Diğer taraftan Yusuf Ziya Yörükân Hanefî-Mâtüridî din anlayışına büyük bir önem vermekle birlikte, İslam inanç esaslarına dair yazdığı bazı eserlerinde bu çizginin klasik kaynaklarında yer alan görüşlerinin dışına çıktığı meseleler de olmuştur. Örnek vermek gerekirse, kadere imanın, Ehl-i Sünnet'e has mezhebi bir inanç olduğunu, Müslümanlığın ana akidelerinden olmadığını söylemesi²⁸, mukallidin imanını geçerli saymaması²⁹ ve Hz. Muhammed'in hissi mucizeler göstermediğini ifade etmesi³⁰ gibi hususlar böyledir. Dolayısıyla onun Hanefîlik-Mâtüridîlik çizgisine verdiği önemi, tarihte gerçekleşmiş olanı olduğu gibi kabul etme şeklinde anlamamak gerekir. Kanaatimizce Yörükân'ın bu konularda farklı fikirlere sahip olmasında metodolojik yaklaşımlardan daha çok, pozitivistimin etkin olduğu bir dünyada dinî daha kolay anlaşılır kılma arzusunun etkisi olduğunu söylemek mümkündür. Ayrıca Yörükân, mezhep taassubunun doğurabileceği tehlikeleri yakından bilen biri olarak, özellikle Türkiye açısından Şâfiî ve Eş'arî mezheplerine müracaat edilmesi, hatta bir adım daha ileri giderek, Hanefî ile Şâfiî,

²⁷ Bk. Yusuf Ziya Yörükân, *Müslümanlık ve Kur'an-ı Kerim'den Âyetlerle İslâm Esasları*, (Ankara: Doğu Matbaacılık, 1993), 154-157, 174-175; a.mlf., “Dincilik Düşman Bir Fikir midir”, 6.

²⁸ Bk. Yörükân, *Müslümanlık*, s. 88.

²⁹ Bk. Yörükân, *Müslümanlık*, s. 65.

³⁰ Bk. Yörükân, *Müslümanlık*, s. 75-76.

Mâtürîdî ile Eş'arî mezheplerinin birleştirilmesi gerektiğini ifade etmektedir.³¹

Son olarak, Yusuf Ziya Yörükân'ın, Kelâm ilmine özellikle halk eğitimini gözeterek daha fonksiyonel bir görev tanımladığını söylemeliyiz. Ona göre Kelâm ilmi klasik dönemin önemini yitirmiş ayrıntılı tartışmalarından artık uzak durmalı, özellikle yeni nesiller açısından son derece önemli olan inanç konularının sahih bir şekilde tespit edilmesi şeklindeki kendi öz sahasına geri dönmelidir. Nitekim *Müslümanlık ve Kur'an-ı Kerîm'den Âyetlerle İslam Esasları* adlı kitabı böyle bir düşüncenin eseri gibi durmaktadır. Yusuf Ziya Bey, insanların Allah'a iman konusunda ciddi problemleri olmadığı, ortaya çıkan bazı şüphelerin Kur'an'ın kullandığı basit anlatım yoluyla halledilebileceği görüşündedir. Kendi dönemindeki mütefekkirlerin yaklaşımlarından oldukça farklı olan bu teklifin, tarihsel süreç içerisinde ortaya çıkan problemler göz önüne alındığında onaylanmadığı kanaatindeyiz. Ancak pratik olarak din eğitiminin içinde olan ve bunu oldukça önemseyen Yörükân gibi bir mütefekkirin bu önerisinin karşılık bulduğu toplumsal, gerçek bir alanın varlığı da gözden kaçırılmamalıdır.

Kaynakça

- İhsanoğlu, Ekmeleddin. "Dârülfünun". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Erişim 17 Ağustos 2021. <https://islamansiklopedisi.org.tr/darulfunun>
- Memiş, Murat. *Ehl-i Sünnet'te Farklılaşma Eş'arî-Mâtürîdî İhtilaftı*. İzmir: Tibyan Basım-Yayın, 2011.
- Özervarlı, M. Sait. *Kelâmda Yenilik Arayışları*. İstanbul: İsam Yayınları, 1998.
- Şeyhzâde. *Nazmu'l-Ferâid ve Cem'u'l-Fevâid*. İstanbul: 1288.
- Yörükân, Turhan. "Prof. Yusuf Z. Yörükân'ın Hayatı, Eserleri ve Alevilikle İlgili Görüşleri". *Anadolu'da Aleviler ve Tahtacılar*. mlf. Yusuf Ziya Yörükân. 3-40. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1998.
- Yörükân, Yusuf Ziya. "Dincilik düşman bir fikir midir?". *İslâm-Türk Ansiklopedisi Mecmuası* II/76 (Ağustos 1947), s. 3-7.
- Yörükân, Yusuf Ziya. "Hakka Doğru Gazetesine I-II", *Sebilürreşad*, II/43-45, 379-382, 307-310.
- Yörükân, Yusuf Ziya. "Hakka Doğru gazetesine", *İslâm-Türk Ansiklopedisi Mecmuası* II/96 (Şubat 1948), 5-8.

³¹ Bk. Yörükân, *Müslümanlık*, s. 229.

- Yörükân, Yusuf Ziya. "İlme, ülemaya açık mektup sahibi Salih Yeşil'e cevap". *İslâm-Türk Ansiklopedisi Mecmuası* II/88 (Aralık 1947), 2-7.
- Yörükân, Yusuf Ziya. "Müslümanlık hakkında yanlış telkinler". *İslâm-Türk Ansiklopedisi Mecmuası* II/83 (Ekim 1947), 11-15.
- Yörükân, Yusuf Ziya. "Şehristânî II". *Dârülfünûn İlahiyat Fakültesi Mecmuası* 5-6 (1927), 187-277.
- Yörükân, Yusuf Ziya. *Ebu'l-Feth Şehristânî*. haz. Murat Memiş. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 2002.
- Yörükân, Yusuf Ziya. *Hazret-i Muhammed'in Doğumundan Ölümüne Kadar İslâm Dini Tarihi*, haz. Türkân Turgut. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 2001.
- Yörükân, Yusuf Ziya. *İslâm Akaid Sisteminde Gelişmeler*. Haz. Turhan Yörükân. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 2001.
- Yörükân, Yusuf Ziya. *İslâm Akaidine Dair Eski Metinler I*. Ankara: Milli Eğitim Basımevi, 1953.
- Yörükân, Yusuf Ziya. *Müslümanlık ve Kur'an-ı Kerim'den Âyetlerle İslâm Esasları*. Ankara: Doğuş Matbaacılık, 1993.
- Yörükân, Yusuf Ziya. *Müslümanlıktan Sonra Türk Mezhepleri*. Basılmamış notlar. Ankara:1932.

Summary

Prof. Yusuf Ziya Yörükan is a scientist who lived in the last period of the Ottoman Empire and the foundation years of the Republic, when extremely difficult and challenging situations were experienced in terms of teaching religious sciences. He supported his education with Darülfünun, which was designed as a modern higher education institution as well as traditional religious education institutions. In addition to his university teaching, Yusuf Ziya performed various duties in the field of religious education and religious services both in the Ottoman and Republican periods. From 1949 until his death in 1954, he taught Islamic religious history, Islamic sects and theology classes at Ankara University Faculty of Theology, of which he was one of the founders. He wrote many of his works, which are especially related to Islamic sects and theology, within the framework of needs in this process in which religious education was modernized. It would not be wrong to say that Yusuf Ziya Yörükan, who has studies in many different disciplines such as theology, philosophy, Islamic history, history of religions and education, revealed his most important academic studies in the field of sects history. Yörükan has written many works in these fields. Unfortunately, some of his works have not been able to be published.

Yörükan carefully emphasizes two issues in his writings. The first is that the circulating views about Islam contain many errors. The second is that the ideas he put forward about religion were taken from the original sources of the Qur'an and the authentic hadiths of our Prophet.

We can say that Yusuf Ziya's studies in the field of Kalam mostly contain historical and sociological approaches. Yörükan is of the opinion that the history of Kalam should be rewritten within the framework of a new understanding. because, according to him, an important part of the classical works written in the field of Kalam is far from objectivity. In these works, the views of the opponents are handled with an inadequate and negative attitude. It is not possible to understand the theological issues correctly without seeing them in historical formation. According to him, a comparative method should be followed when dealing with classical Kalam issues. In addition, other disciplines that talk about Islamic thought, such as history and philosophy, should also be consulted.

Yörükan is of the opinion that the sociological perspective must be used, especially in the understanding of theological sects. In his work on Shahrastani, Yörükan introduces the sociological method, which has been very popular as a new way of thinking in scientific circles since the middle of the 19th century and peaked with Emile

Durkheim (1858-1917), and shows its use in understanding Islamic sects with examples.

One of the issues that Yörükan emphasizes most in the context of the science of Kalam is undoubtedly the introduction of the Hanafi-Maturidism line. In order to highlight this line, which Turks see as a way of understanding and interpreting Islam throughout history, Yörükan, on the one hand, tried to reveal a religious understanding in accordance with this understanding in almost all of his works, on the other hand, he gave importance to the translation of historical sources belonging to Hanafism and Maturidism. According to Yörükan, the Hanafi-Maturidism line, in the intellectual plane, has developed a more moderate attitude in the mind-tradition balance, compared to the creed approaches of other sects. According to Yörükan, the aforementioned line, which was started by Abu Hanifah and systematized by Imam Maturidi, is important because it contains both the traditionalism and rationalism without going to extremes. According to him, although Maturidism is more inclined to the system of reason and contemplation than Ash'arism, on the one hand, it is more loyal to the principles of Salaf, on the other hand.

According to Yörükan, Hanafism-Maturidism, from the point of view of Turkish society, expresses a historical continuity in the way of understanding, interpreting and living religion. The basic ideological principles adopted by the newly established Republic of Turkey also support this situation.

Although Yusuf Ziya Yörükan gives great importance to the understanding of religion of Hanafism-Maturidism, in his works that he wrote on the principles of Islamic belief, there have been some issues which he went beyond their views. We should say that Yusuf Ziya Yörükan defined a more functional task regarding Kalam, especially considering public education. According to him, the science of Kalam should stay away from the detailed discussions of the classical period, which lost its importance, and return to its own field of determining the faith issues that are extremely important especially for the new generations.